

УДК 32:929 Jovanović D.

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6712021.6>

Прегледни рад

Никола Живић*

Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

ПОЛИТИЧКА МИСАО И ДЕЛОВАЊЕ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА У КРАЉЕВИНИ СХС/ЈУГОСЛАВИЈИ**

Сажетак

Драгољуб Јовановић је био врло присутан у политичком животу Краљевине СХС (Краљевине Југославије). Својим неуморним деловањем на терену и публицистичким радом привлачио је пажњу свих режима и јавности. Био је у сталној опозицији, прогањан, хапшен, интерниран и осуђиван у време и након диктатуре краља Александра, али и биран за народног посланика. Свој таленат, моралне и интелектуалне снаге, научну и друштвену активност посветио је борби за демократски преображај друштва, за социјално, економско, културно подизање српског села, за добробит сељака и радних слојева становништва. Циљ овог рада је да на основу социолошке анализе садржаја адекватне литературе, укажемо на значај лика и дела Драгољуба Јовановића за проучавање и разумевање друштвено политичких прилика у међуратној Југославији. У том настојању, покушали смо да укажемо и на чињеницу да је део његових идеја, научних елаборација и визија и даље врло релевантан.

Кључне речи: Драгољуб Јовановић, Краљевина СХС/Југославија, политика, сељаштво, Савез земљорадника, демократија, социјализам.

---

* nikola.zivic@pr.ac.rs.

** Рад је резултат научно-истраживачке делатности коју спроводи Филозофски факултет Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Бити део политичког живота једног друштва, доносити одлуке и правила по којима људи живе или настојати да се на тај процес утиче, на овим просторима у свим временима одувек је велики изазов. Нигде простор за критику није тако важан и отворен за све као у политици. Покрети и политичке странке често изневеравају своја почетна и прокламована демократска опредељења, поједине личности често посрну под налетима репресивног апарата ауторитарних режима или се изгубе у општој пометњи корупције, привилегија (уп. Шуваковић 2011), и онога што би се могло називати „замором људског материјала”. Ретки су они који истрајавају, а међу тим изузетним личностима, које без обзира на животне невоље остају доследне свом демократском уверењу запажено место заузима Драгољуб Јовановић (Јакшић 1991).

Уколико узмемо у обзир да је Д. Јовановић политички деловао углавном у Краљевини СХС (Краљевини Југославији), држави која је добар пример за горе наведене тврдње, онда доследност у идејама, константан рад и жртва коју је Д. Јовановић¹ за то платио, што му данас нико не одриче, представљају својеврстан подвиг, без обзира на критике које му се могу упутити.

Политичко-парламентарни живот те државе обележен је бројним кризама: уставна 1920/21, парламентарно-национална 1921/28, монархистичка диктатура, економска криза, разбијачко-сепаратистичка 1929-41 (Попов 2007, 183, наведено у: Маликовић, Растовић и Шуваковић 2007, 12). Убиства, покушаји атентата, страначка раздробљеност² фракционашке борбе, неискреност у спровођењу партијских програма, забране и онемогућавање рада појединих странака, непрестана спорења око облика државног уређења, корупција страначких вођа и руководстава, режим личне власти краља Александра, стално потезање хрватског питања, национална, верска, социјална разноликост, привредна неразвијеност, огромни економски проблеми обележили су ову државу. Поменути аутори у животу прве југословенске државе издвајају три периода: први од оснивања државе до увођења монархидиктатуре (фаза тзв.

---

1 О томе довољно говори чињеница да је тринаест година провео у затвору (више пута током тридесетих година и девет година након Другог светског рата у ФНР Југославији).

2 „У времену од 1918. до 1941, у грађанском политичком животу Југославије учествовала је укупно 41 грађанска странка.“ (Историја грађанских странака у Југославији, 2008, 91).

ограниченог или крњег парламентаризма), други, од увођења краљеве апсолутне власти до септембарског устава 1931. (период отворене диктатуре), трећи, од увођења септембарског устава до априлског слома државе (фаза псеудопарламентаризма). Период од увођења поменутог устава до убиства краља у Марсељу оцењује се као фаза прикривене диктатуре односно привидног парламентаризма. Већ сами придеви које аутори користе како би издвојили одређене периоде (ограничени, крњи, псеудо, прикривени, привидни), указују да је политички живот био на „ниским гранама”. Поменућемо још и да је за двадесет три године колико је држава постојала састављено укупно тридесет девет влада које су просечно биле на власти пет и по месеци (Историја грађанских странака у Југославији, 2008).

У таквим политичким околностима делује Д. Јовановић борећи се против аутократског режима међуратне Југославије, против социјалне и националне неравноправности, против културне заосталости и примитивизма, против фашистoidних тенденција у друштву и спољне фашистичке опасности. Своју борбу за демократски преображај друштва водио је упркос бројним критикама, забранама, хапшењима и осудама, чврсто верујући да је то могуће кроз остваривање интереса сељаштва и радних слојева становништва (Јакшић 1991). Овај поборник социјалистичких идеја Жана Жореса и Анатола Франса, у еманципацији села и сељака видео је спас земље.

Политичка превирања и трвења онемогућавала су друштвену и привредну реформу која би имала да реши изузетно неповољан положај у којем се сељаштво налазило. Под истим кровом нашли су се српски сељаци, војвођански велепоседници и беземљаци, македонске чифчије, босански бегови и многи други. Без обзира на многобројне и прилично оштре разлике ова је држава била по много чему сељачка. Попис из 1921. дао је податак о 78,8% пољопривредног становништва, а према попису из 1931. удео пољопривредног становништва износио је 76,6% (Шљукић и Шљукић 2012). Када узмемо у обзир наведене проценте јасно је да без решавања проблема са којима су се сељаци суочавали није могло бити речи о озбиљном друштвеном напретку (културном, економском, политичком). Мере које су доношене у намери да то стање промене, дале су лоше резултате или чак имале супротан

ефекат. Пример за то су аграрна реформа³, колонизација⁴ и ликвидација сељачких дугова⁵.

Драгољуб Јовановић је добро разумевао да је промена могућа само ако се делује одозго (у власти) и одоздо (у сељаштву). Међутим, како сам пише у својим политичким мемоарима о сељаштву је у младости знао врло мало. „Виђао сам их на пијаци, на свадбама које су пролазиле испред наше куће преко пута Старе цркве и по жетваркама које су пролазиле кроз град певајући ушипарајуће песме, које сада откривају наши музиколози“ (Јовановић 1997а, 15). За разлику од сељаштва за чију се судбину озбиљно заинтересовао по повратку са школовања у Француској, социјалистичке идеје је упознао врло рано. „Трећи разред школске 1904/1905, кад сам био у десетој години, значио је за мене улазак у јавни живот” (Јовановић 1997а, 23). Тада је почео да посећује просторије социјалиста преко пута, тј. Друштвени стан где су се увече и недељом скупљали радници, где је слушао предавања, песме али и сам учествовао у њима. Мало касније нашао се међу „оснивачима” ђачког социјализма у пиротској Гимназији, а у Београду где је наставио школовање, слушао је говоре Димитрија Туцовића, Душана Поповића и других првака Социјалдемократске партије. Ово наводимо јер Д. Јовановић своја прва идеолошка

3 Будући да и након извођења аграрне реформе предњаче поседи са 2 до 5 хектара површине Гаћеша (1995) изводи закључак да се услови нису битно изменили, јер таква газдинства нису била у могућности да стварају тржишне вишкове, већ су била способна само да обављају просту репродукцију, а с друге стране број становника је растао што је доводило до сталне „глади за земљом“. Југославија је 1938. имала више од пет милиона „вишка“ пољопривредног становништва (Шљукић и Јанковић 2015). Иначе, Гаћеша (1995) аграрну политику обе Југославије оцењује као најнеуспелију страну њеног седмодеценијског развитка.

4 Аграрну реформу пратио је и процес спровођења колонизације (на подручју пре свега Косова и Метохије и Војводине). „Резултат наше колонизационе политике ни по броју насеља и насељеничких фамилија, ни по стању насељеника, ни по начину расподеле њихове и смештају колонија, а ни по утрошеном времену и средствима не представља никакав нарочит успех с којим би се наша државна управа могла поносити. Ако су и постигнути неки успеси, према њему, они леже „у великој отпорној снази, издржљивости, солидарности, самоодбрани, способности и неизмерној љубави према тамошњој груди оних људи, којима је судбина одредила да се са свих страна наше државе поново врате на своја стара огњишта“ (Крстић 1928, 60, цитирано у Исић 1995, 89).

5 Уредба о ликвидацији сељачких дугова коју је донео Министарски савет септембра 1936. године како М. Мирковић (1952) њу тумачи није имала за циљ заштиту сељака односно њиховог поседовног поретка. Јер ако је њен циљ оживљавање послова, стварање у народној привреди повољније конјунктуре, онда ће њен учинак природно бити повољан за развој градске привреде, за формирање домаћег капитала у градовима и за јачање капиталистичке тј. неселјачке привреде у нашој земљи. У том процесу, сељаци су средство а не циљ, и они се помажу да би могли да послуже једном другом задатку, а то је унапређивање трговине, индустрије банкарства и фромирање капитала.

уверења у начелу никада није напустио, али их је прилагођавао условима и захтевима времена. Кроз ту призму, сагледавао је прилике и проблеме у нашем друштву и предлагао решења. У Француску, како пише Јакшић (1991), где га је држава 1916. послала на школовање, дошла је млада личност са већ озбиљним животним искуством, социјалистички интернационалист, човек огромних радних енергија и жељан знања.

Д. Јовановић је докторирао на Сорбони 1923. године код професора Селестена Буглеа (*Célestin Bouglé*)⁶. У Француској је вредно учио али и друштвени ангажман није запостављао. Учествовао је у оснивању Средишњег удружења југословенских студената у Француској као и у писању предлога програма рада овог удружења. Био је потпредседник Комитета за помоћ српским студентима у заробљеништву, са друговима је организовао Конгрес југословенских студената у Француској. Један је од уредника *Гласника југословенске омладине* у Паризу у коме објављује више чланака вредних пажње (*Социјално васпитање, Удруживање ради стварања, Балкан Балканским народима, Демократија и социјализам, Италија и Србија*). У овим чланцима, Јовановић ће како запажа Надић (2006) назначити основне правце своје научне и политичке ангажованости, и то истичући, моралну, вредносну и радну афирмацију, радничко питање итд. У поменутом програму рада удружења југословенских студената у Француској позвао је студенте да се не опредељују политички, већ да се интересују за судбину земље, вредно уче и раде како би допринели њеном будућем животу, али се није либио да пише и коментарише ситуацију у држави, да се ограђује од одређених одлука, износи своје идеолошке ставове и сл.⁷ Да ово није било без последица,

6 Професор Селестен Бугле био је важан за Д. Јовановића и по повраку у домовину. Најпре, идеје овог професора изнете у студији *Социологија и социјална акција* Д. Јовановић ће користити за покретање социјално-културне акције у домовини. Осим тога, као потпредседник Лиге за људска права, осведочиће своје пријатељство за време његових хапшења под диктатором и после Другог светског рата, анимирајући француску и другу штампу за његово ослобађање (Н. Јовановић 2000). „Кад је видео да ме често хапсе у Југославији, мој професор Бугле ми је писао: 'Ако нисте потребни Југославији, дођите у Француску; Ми ћемо умети да вас употребимо'. Нисам отишао, и не кајем се. Али извесна горчина је остала – хапсила ме је монархија, хапсила ме република. За капиталисте био сам комуниста, за комунисте сам био реакција. Тринаест најбољих година провео сам у тамницама или интернацији, као да сам најгори и најштетнији човек (Тркуља 2012, 7)“

7 Примера ради у чланку *Демократија и социјализам* (1991) писао је да је република несумњиво најсавршенији начин владавине, једини на који могу да пристану савремени, слободни народи, без штете по лично достојанство грађана. Међутим, република не сме бити крајњи циљ, јер голо завођење републике може Југославију учинити монархијом без монарха., антиципирајући тако југословенску социјалистичку будућност са Титом на челу државе који је, и формално, 1974. попут сваког монарха проглашен за „доживотног председника“.

говоре два догађаја о којима пише у књизи *Политичке успомене* (књига I). Првог априла 1919. сазнао је да је изгубио француску стипендију јер га је министар просвете Љуба Давидовић позвао да се врати у земљу, пошто је завршио један факултет. То међутим како сам пише није био повод (јер је већ 1917. завршио факултет) већ чињеница да се замерио властима у Краљевини СХС својим ставом о питању разграничења са Бугарском. Наиме, са групом студената оградио се од захтева наше делегације на Мировној конференцији да се Краљевству СХС из стратешких разлога доделе бугарски срезови Цариброд, Белограчак и Босиљград (Јовановић 1997а). Други догађај који потврђује да је тадашња власт интересовала за деловање Д. Јовановића у Француској везан је за његов избор у звање доцента на Правном факултету у Београду. Наиме по препоруци професора Слободана Јовановића, Драгољуб Јовановић је изабран у звање доцента. Међутим, четири месеца након избора, потврда из министарства није стизала. Због тога је како пише отишао начелнику за вишу наставу Светолику Стефановићу, који му је отворено рекао да мора најпре да се види шта је радио у Француској јер постоје пријаве да је проповедао комунизам. „... рекао сам да сам био и остао социјалист (...) Овај отпор режима отворио ми је још већу жељу да дођем на универзитет, да видим нову омладину, да се уверим да ли је у њеној души одиста умро демократски социјализам и да ли је Русија стварно замрачила западне хоризонте (Јовановић 1997а)”. Већ у то време како је сам написао, иако није хтео политику, политика је хтела њега.

Већ смо споменули да се Д. Јовановић за проблеме села и сељаштва озбиљно заинтересовао тек по повратку из Француске⁸. Улога професора Слободана Јовановића и ту је врло важна. Када је током 1922. године Д. Јовановић упознао Слободана Јовановића са прегледом своје докторске дисертације доживео је разочарење пошто му је овај рекао да најмодерније методе за организацију индустријског рада нису актуелне за нашу земљу која је пољопривредна. Питао га је зашто није узео какву тему из аграрне политике, јер они имају намеру да га предложи за наставника на Правном факултету управо за тај предмет. На Јовановићево објашњење да га земљорадња и село не интересују јер је он за прогрес, а и једно и друго вуку у конзервативизам, С. Јовановић је констатовао да је то у реду, али да је равнотежа између села и града сувише поремећена на штету села и да се она мора повратити. Уз то је додао да нема везе што није учио аграрну политику као посебан предмет. „Изабраћемо вас, па ћете

---

8 Иако је већ тамо писао да је за нову државу изузетно важно решење аграрног питања.

научити. Ово што сте већ урадили било је много теже” (Јовановић 1997а, 172). То се и догодило. Д. Јовановић је постао предавач на предмету Аграрна политика. Убрзо се појавила његова „Аграрна и индустријска политика” као литографисана предавања а 1930. и комплетно дело уџбеник „Аграрна политика” за који М. Тодоровић (1993) пише да је то један од његових највреднијих теоријских радова. Професионално се бавио питањима аграрне политике у једном друштву које је у својој основи било аграрно и у коме огромну већину становништва чине сељаци. Драгољуб Јовановић је био свестан тога да интелектуалац треба да буде ангажован у остваривању својих идеја и да се стави на услугу сопственом народу. Српски народ тога доба је био сељачки народ – зато се Јовановић ставио у службу бриге о слоју сељаштва. Како је проф. др Петар Козић забележио у предговору за *Политичке успомене*, научницима и истраживачима када раде, ако раде, на његовој животној биографији, Д. Јовановић је поручио да узму у обзир оно што и сам о себи мисли: „нисам био научник него идеолог и човек од акције, ако не и прави политичар” (Козић 1997, 12). Наравно, ми никако не желимо да умањимо значај Јовановићевих дела која су бројна. Овде нам је намера да укажемо на то да је политика била његова страст и пре него што је са делом својих пријатеља из *Групе за социјалну и културну акцију* приступио Савезу земљорадника. О томе сведоче његови разговори и преписке са пријатељима, текстови објављени у бројним листовима у којима је неуморно критиковао дешавања у земљи, познанства која је склапао, критике на његов рачун које су објављиване у различитим новинама на које је одговарао итд.

Крајем 1924. године у време лоших српско-хрватских односа Д. Јовановић се у Загребу срео са Стјепаном Радићем, вођом Хрватске републиканске сељачке странке (од 1925. Хрватска сељачка странка). У то време, проблеми српско-хрватских односа већ су оптерећивали политички живот државе и били сметња за демократски развој. Том приликом, Д. Јовановић (1973) увиђа да је Стејпан Радић већ тада био спреман да призна монархију и Видовдански устав што ће и учинити следеће године. О самом Стјепану Радићу писао је врло похвално. Сматрао је да је једино он имао снаге да хрватске масе упуту на сарадњу са Србима и да их одврати од комунизма, од клерикализма и од франковштине. Хвалио је његов приступ сељаштву, заступање њихових интереса, али је и забележио да је временом у борби за хрватство занемарио сељаштво (Јовановић 1940). Наступ који је С. Радић имао на збору у селу Речица крај Карловца фасцинирао је Д. Јовановића,

а разговори које су водили подстакли су га да размишља о улози српског сељаштва и потреби уједињења хрватског и српског сељачког покрета у јединствен југословенски (Н. Јовановић 2000).

Бавећи се социјалним и другим проблемима током 1924-1926. године, Д. Јовановић је у акцији на социјално-културом пољу, уз богату издавачку делатност, публиковање разних текстова у многим часописима и новинама учешће узео у формирању организација Групе СКА (Група за социјално и културну акцију), Друштву социјалних радника (које није заживело и задовољило његове амбиције), Лиги за грађанска права и другим акцијама. Упоредо са радом на Универзитету посвећивао је пажњу разним аспектима борбе против политичког режима (Н. Јовановић 2000). Писао је да је парламентаризам у земљи у кризи због слабог ауторитета парламента и његове радне неспособности (што између осталог произилази и због националистичке пометње у којој се држава налази) и одсуства левице (Јовановић 1991). Увидео је врло брзо да је идеја о стварању једног југословенског народа од три тешко остварива, па се залагао за преуређење државе на федералистичкој основи и одбацивање централистичког Видовданског устава. Тврдио је да незадовољство државним уређењем постоји не само у несрпским него и у српским крајевима. Сматрао је да централизам погодује одржавању противнародних и назадњачких режима, што ће природно довести до ревизије Устава. Отворено је критиковао вођство⁹ Народне радикалне странке и председника Самосталне демократске странке Светозара Прибићевића, сматрајући да ометају решавање српско-хрватских односа. (Н. Јовановић 2000). У чланку *Беспуће* о проблемима у земљи писао је да у економском погледу не можемо да нађемо своју пут тетурајући се између сточарско-земљорадничке и аграрно-индустријске привреде. Судбину целокупне земље воде политичари који не знају одакле да почну и који немају појма о економској политици. Пољопривреда је удављена, трговина је стала, фабрике и занати раде са трећином и петином своје снаге, беспослица царује. „У социјалном погледу наша земља пружа приказ контраста који је у слици изражен: цилиндар преко опанака. Један неписмени и некултуран сељачки народ издржава хипермодерну и

9 Свој чланак *Трговач Свести* из 1924. године посветио је Николи Пашићу. „У ком циљу врши г. Пашић тај одвратни посао тровања свести? – Одговор на ово питање налази се у скали вредности коју је он утврдио још одавно и по којој строго распоређује своје појмове, идеје, људе, установе, државне и приватне послове. На првом месту он је, Никола Пашић, творац радикалне партије; на друго место долази Радикална странка, творац Србије; на треће место ставља Србију, која је створила Краљевину СХС. (...) За њега је ова држава функција Србије, Србија је ствар Радикалне странке, а Радикална странка је средство у рукама Николе Пашића: он је алфа и омега сваког делања и сваке мисли” (Јовановић 1991, 210).

декадентску престоницу(...) Без индустрије и правог рада, Београд живи од посредничких, сензалских и пљачкашких послова(...) Земља је растргана националним размирицама којима нема равних у историји света. Сашивена на брзу руку, одећа је овде сувише тесна, онде сувише широка(...) У јавном животу – огледалу свега – праве се свакога дана најневероватније комбинације. Сви иду са свима. Воде се најапсурднији разговори и преговори. Виђени људи, познати политичари омркавају у једном, свађују у другом политичком логору” (Јовановић 1991, 216 – 217). Критикујући спољну политику режима, тражио је ослонац на Совјетску Русију и успостављање сарадње са Бугарском без чега нема решења за македонско питање. Указивао је на чињеницу да је Бугарска земљорадничка држава као и Југославија и да је сарадња у заједничком интересу обе земље, надајући се да би зближавање могло довести до стварања балканске федерације.

Своје чланке Д. Јовановић је објављивао у бројним часописима и новинама у свим крајевима Југославије као што су *Српски књижевни гласник*, *Летопис Матице српске*, *Нова Европа*, *Преглед*, *Зета*, *Социјална мисао*, *Венац*, *Политика*, *Економист* итд. Више од педесет чланака објавио је у листу *Рад* који је са сарадницима из Групе СКА покренуо маја 1926. године. Најближи сарадници су били Отокар Кершовани и Милош М. Милошевић, Драгољуб Јовановић је постао главни и одговорни уредник, а власник је био др Михаило Арсић. Лист је био отворен за све, а бројне странице су попуњаване чланцима о економском и социјалном положају сељаштва. Листу су писали људи из готово свих крајева земље, различитих политичких орјентација и занимања. Због сталних критика режима којима је лист обиловао мноштво бројева је забрањено. „Тако је за 72 броја, колико се свега појавило, заједно са прештампавањем узапћених бројева, било 30 забрана. Полиција и ми такмичили смо се у упорности” (Јовановић 1997б, 74). За број од 10. децембра 1927. написао је: „...Гледамо истини и стварности пркосно у очи. Видимо је целу. Слутимо тешкоће које нас чекају. Али их се не бојимо. Раније смо рекли: `Нека дође диктатура, јер после ње долазимо ми!`. Данас кажемо: у сенци њихове диктатуре и у крилу беде родиће се наша слобода и благостање за оне који раде” (Јовановић 1997б, 73). Видимо дакле да је Д. Јовановић наслућивао диктатуру која је дошла годину дана касније. Због својих активности и чланака у листу сам Д. Јовановић је много пута тужен Првостепеном суду за град Београд (Н. Јовановић 2000). За време деловања у Групи СКА од оптужби се сам бранио и увек бивао ослобођен.

На иницијативу Милана Прибићевића, али и бројних читалаца листа *Рад* који су желели да деловање Групе СКА прерасте у непосредну политичку активност, Д. Јовановић је почетком 1927. године приступио Савезу земљорадника. Поред њега из Групе СКА у Савез земљорадника примљени су: др Душан Богдановић, др Кирило Савић, Мијо Мирковић, Пера Поповић, Милош Милошевић. То се догодило упркос противљењу већине Главног одбора странке, пре свега др Милана Гавриловића, Војислава Лазића, Војислава Ђорђевића, а захваљујући председнику Савеза др Јовану Јовановићу који је како Н. Јовановић (1994) пише био спреман на сарадњу са новим људима свестан потребе подмлађивања странке. Идеолошке и политичке разлике између левице коју је Д. Јовановић представљао са својим сарадницима и конзервативног дела вођства (између којих се налазио центар на челу са Јованом. М. Јовановићем) односиле су се на низ крупних проблема које је вођство странке заобилазило да не би дошло у сукоб са вођствима радикала и демократа, посебно са влашћу. Најважнији проблеми око којих су постојала размимоилажења били су следећи:

1. Преуређење државе на федералистичким принципима и одбацивање централизма, што би представљало решавање хрватског питања и српско-хрватских односа. Леви земљорадници су континуирано инсистирали на демократском решавању државног преуређења и српско-хрватских односа, а вођство Савеза земљорадника је заступало централистичко државно уређење.
2. Стална активна борба против режима и његове реакционарне унутрашње и спољне политике, корупције, реакционарских закона пре и посебно после успостављања диктатуре;
3. Противљење уласку виђенијих чланова Савеза земљорадника у владине институције и одбацивање комбинаторике у опозиционом покрету са владом, иза леђа народа.
4. Активно учешће у антифашистичком покрету под паролом Народног фронта заједно са свим прогресивним снагама укључујући и комунисте чему се противило вођство Савеза.
5. Тежња за стварањем општејугословенског сељачког покрета и укључивањем Хрватске сељачке странке, што није улазило у програмска опредељења Савеза земљорадника;

6. Прокламовање успостављања дипломатских односа са Совјетском Русијом и склапање савеза са Бугарском;
7. Јачање утицаја сељака на политику странке ради слабења конзервативизам у вођству, а са тим у вези реорганизација Савеза (Јовановић 1994, 33 – 34).

О разлозима за приступање Савезу земљорадника свом сараднику из Групе СКА Милошу Милошевићу 1927. године писао је да би оснивање Земљорадничке странке захтевало огромне организаторске напоре на штету идеолошких и пропагаторских послова. „Ми смо радили за свој рачун три године и то је било добро, јер данас познајемо у танчине привредне и политичке прилике у земљи, нисмо више непознати јавности и народу, обележили смо своју начелну линију, показали смо шта смемо и шта можемо. Нарочито у самим сељачким редовима, на терену, видели смо да Савез земљорадника има несумљиву виталност, добре и здраве корене у народу” (Јовановић 1997а, 213 – 214)¹⁰. Лево крило Савеза земљорадника постаје његова моторна снага али због сукоба унутар странке врло често иступа самостално, не подвргавајући се страначкој дисциплини. Сам Драгољуб Јовановић наставља да неуморно критикује и да се супротставља режиму који се 1929. претворио у диктатуру. „Ова диктатура, од почетка до краја, јесте један велика и одвратна ЛАЖ. Све што је речено и обећано показало се као бацање ПРАШИНЕ У ОЧИ народу и иностранству, а све што је урађено и спроведено служило је само себичним интересима управљача и њихових слугу” (Јовановић 1991, 272). Због „антидржавне активности” и проповедања по мишљењу режима „комунистичких” метода за промену државног уређења, Јовановић је хапшен у априлу и октобру 1929., у мају 1932, а у септембру исте године је осуђен на годину дана затвора у Сремској Митровици као и на губитак државне службе. Оптужница је навела његове чланке: *Задачи нове власти*, *Шта нас кошта свађа с Хрватима*, *Политичка платформа 16. тачака* итд. Овим текстовима како Н. Јовановић (1994) пише одређен је политички, национални и социјални програм земљорадничке левице. Уклањање с Универзитета образложено је Јовановићевим сумњивим активностима, у којима је заједно са Хрватима, тражио укидање централизма и промену устава. У летку писаном 1932. године у коме се осврнуо на претходно одржане фарсичне изборе

10 У својим *Политичким успоменама* забележиће да су покрету приступили онда кад је био на најнижим гранама јер су како каже схватили да листови *Село* и *Рад* нису више довољни.

за Народну скупштину и Сенат између осталог написао је: „Опет оно исто: Обнављају се партије, али има само једна, наша, владина. Разбојници се нису могли сложити како да се зове дружина, па су јој дали три имена: РАДИКАЛНО СЕЉАЧКА ДЕМОКРАТИЈА. Доказ да стари људи не могу да створе ништа ново; доказ да су загрижени партизани; доказ да вук длаку мења, ћуд никада” (Јовановић 1991, 309 – 110).¹¹

Убрзо након што је изашао на слободу, 24. маја 1933. године ухапшен је, а затим интерниран у Тутин да би касније био пребачен у Сремску Митровицу где је издржавао казну. Док је издржавао казну написао је и средио збирку већ објављиваних (и забрањиваних) текстова (али и неких нових), под називом *Нови Антеј*. Ова збирка је и била повод новог хапшења следеће године. Оптужен је за антимонархистичку пропаганду и ширење идеје о федерацији због чега је поново робијао од марта до децембра 1934. године (Динић 1999, 79 – 80).

По изласку из затвора Д. Јовановић се активно укључио у предизборну кампању за предстојеће скупштинске изборе. На листи удружене опозиције петог маја 1935. изабран је за народног посланика. После избора 1935. године и одлуке Удружене опозиције да бојкотије рад парламента Д. Јовановић своју активност усмерава на деловање на терену. Путује широм земље, обилази села и сељаке, учествује на зборовима и одржава предавања. Оштро критикује владу Милана Стојадиновића тражећи решење српско-хрватских односа, државно преуређење на федералистичким односима и успостављање односа са Совјетским Савезом. Често иступа са комунистима са којима ради на формирању и деловању Народног фронта. То је период у коме Д. Јовановић трпи критике са свих страна. Комунисти га сматрају ситнобуржоаским политичарем који под паролом о федеративном државном уређењу настоји да сачува капиталистички поредак и онемогућава револуцију. Са друге стране, схватају да је његова популарност међу сељаштвом велика, па током 1936. године настоје да са земљорадничком левицом остваре што већу сарадњу и преко њих делују сељаштво. Вођство Савеза земљорадника и представници Удружене опозиције му ту сарадњу замерају, критикују га и ограђује се од његових ставова (Н. Јовановић 1994). Идеологији и покрету фашизма и нацизма се одлучно супротстављао. У брошури *Сељаци против фашизма* објављеној 1936. године упозорио је да је опасност од фашизма

---

¹¹ У нашој литератури пре Другог светског рата термин *партизани* се користио у значењу *странчари*, данашњим речником: партијски људи. Реч је преузета из француској језика *le partisan – присталица (партије, странке)*

много већа него што верују и његови највећи противници. Указивао је да фашизам представља великог противника радног народа, нарочито сељака и да доводи у опасност не само национални него и међународни мир. Упркос чињеници да је беснило фашизма и код нас нашло „велики број паса који уједају наоколо и проносе опачину”, сматрао је да у Југославији не може постојати прави фашистички покрет јер ми нисмо један јединствен народ, а фашизам то захтева („разни социјализми могу да сарађују, разни фашизми не”). Предвидео је да озбиљан отпор фашистичкој навали у Југославији могу дати једино сељаци (Јовановић 1997г). На позив шпанске републиканске владе у фебруару 1938. отпутовао је у Шпанију где је посетио фронт и болнице у којима су се лечили југословенски добровољци. После повратка у домовину, наставио је борбу против режима и владе. Да би се спречило његово деловање и пре свега онемогућило учешће на скупштинским изборима заказаним за новембар 1938. 1. октобра те године поново је ухапшен. У априлу следеће године Државни суд га је осудио на 14 месеци затвора и казну од 2000 динара. Повод су били леци: *Највеће издајство после Косова, Сељаци против фашизма, Говор на гробу Јакова Јелашића и песме Устај сељо и Диктатура* у којем је оптужио владу и режим за тежак положај у земљи, реакције и притиске на опозицију (Тркуља 2012, Исић и Јовановић, 1997, Динић 1999). На суђењу 1939. изјавио је: „Све што сам радио у том погледу нисам чинио из какве сентименталности, из болећивости, због тога што би ми, рецимо жена била Хрватица. Радио сам то као добар Србин, из љубави према свом народу и према Југославији, која не може бити без Хрвата” (нав. према Тодоровић 1993, 105). У складу са својим уверењем да су хрватски захтеви за самоуправом легитимни Д. Јовановић је поздравио Споразум Цветковић – Мачек. Међутим, налазио је и разлоге за критику. У време потписивања споразума био је у затвору у Сремској Митровици где је како пише у својим Политичким успоменама (књига V) забележио: „*Ово је нови 1. децембар. Само обрнуто: онда је пакт прављен без правих Хрвата, сада без правих Срба. Онда без уже Хрватске, сада без Србије (...)*Остварење Споразума зависи од тога у чијим ће рукама бити Србија. Хоће ли Мачек помоћи да се униште прави савезници Хрвата у Србији или ће нам бити на руци да дођемо до изражаја?” (Јовановић 1997в 189, 191). Иако је по изласку из затвора истицао споразум као значајан сматрајући га резултатом дугогодишње борбе на хрватској и српској страни и даље је у споразуму видео хрватски народ и круну али не и српски народ. Наде Д. Јовановића да ће српско-хрватски споразум бити

остварен на демократској основи су изневерене. Председник ХСС и СДК Влатко Мачек је у споразуму видео могућност да обезбеди привилегије свом народу, а не да се залаже за учвршћивање државе. Јовановић који је у многим приликама тачно оцењивао људе, погрешно је у овом случају. Његово веровање у Мачека није имало подлоге у практичном животу” (Јовановић, 1994, 211)

Почетком 1940. године због лоших односа у Савезу земљорадника, Земљорадничка левица иступила је из савеза. Драгољуб Јовановић и његове присталице у марту 1940. године основали су Народну сељачку странку.

У шта је Драгољуб Јовановић веровао и шта је желео? Шта су биле теме његове политичке мисли?

Камен темељац на коме се гради свака друштвена и државна организација је *демократија*. За њега, то је режим слободе, солидарности и народног благостања омогућен политичким и социјалним установама. Врло добро је разумевао да се она не може завести изгласавањем закона. Писао је да су демократске установе само услови, оквири за садржину коју има да унесе збир појединаца и појединци као такви. Јовановић поставља питање шта критичари замерају демократији? Одговарајући на то он истиче да парламентарни систем не изражава стварни однос снага у народу и не даје никакве гаранције да се државни послови воде у смислу интереса националне заједнице. Уместо да заводи слободу, једнакост и братство запажа се да демократија фаворизује економски јаке и морално безобзирне, остављајући по страни најважније факторе производње и културе. „Нису ли у данашњем политичком строју највише запостављени баш они елементи без којих друштво не би могло постојати: радници, сељаци, интелектуалци? Недопуштена дисхармонија влада између стварних потреба друштвене заједнице и расподеле власти и богатства” (Д. Јовановић 1991, 21). Да би се то променило неопходно је хитно успоставити равнотежу између села и града, рада и капитала, материјалне и духовне културе, елиминисати паразите и излишне, и дати право место произвођачима (Д. Јовановић, 1991). За Д. Јовановића истинска демократија заправо значи могућност да најшири слојеви становништва (односно „радни народ”) имају прилику да дођу до речи, да могу да се удружују у класна и професионална удружења и да као такви могу да бране свој интерес. За то су неопходни дисциплина и социјално свесни људи. На тај начин „удружени и организовани произвођачи неће бити остављени на милост и немилост парламентарним комбинацијама, министарској несталности, случајности политичких страсти и силовитим

осветама властољубаца, њихове интересе ће заступати стручни представници удружења, синдиката задруга или кооператива” (Д. Јовановић, 1991, 28). Оваква демократија припрема и води ка социјализму, другој важној теми политичке мисли Драгољуба Јовановића. За њега је социјализам уређење коме тежи целокупна друштвена економија савремене образованости. То је за радничку класу једино дефинитивно решење њеног питања, а за сав сиромашни свет последње прибежиште у данашњој политичкој пракси. Међутим као ни демократију, Д. Јовановић социјализам не посматра као некакву формулу или догму, већ сматра да и он мора да одговара стању и општим интересима друштвене заједнице. Писао је да социјалисти морају чињеницама да покажу да је данашњи начин производње нерационалан, да не одговара интересима друштвене целине и да не задовољава оправдане захтеве радничке класе као дела друштвене заједнице који се због своје важне улоге у производњи и због своје многобројности мора најхитније заштитити (Д. Јовановић, 1991).

Такав начин размишљања неминовно га је морао довести до треће важне теме његове политичке мисли: сељаштва. На својој одбрани пред судом 1939. изјавио је: „Ја сам ученик Анатола Франса и Жана Жореса. Са две речи њихова се идеологија може изразити овако: патриотизам и социјализам (...) Кад сам хтео да преведем на наш језик и применим на наше прилике, изишло је *Југославија и сељаштво*. Југославија као држава ослобођених и уједињених Јужних Словена рачунајући и Бугаре. Сељаштво као главни део радног народа за чије се благостање бори социјализам” (Д. Јовановић, 1991, 362).

Из наведеног јасно произилази зашто је Драгољуб Јовановић сву своју енергију уложио у борбу за интересе сељаштва. Ако социјализам подразумева борбу за права радног народа онда је јасно да је у Југославији, он и неостварив без могућности да сељаци бране своје интересе. „Ми смо социјалисти, то значи боримо се против експлоатације и за што већа права, социјална и економска, радног народа. Од свих радних елемената највише је експлоатисан сељак” (Јовановић 1997г, 212). Свестан овога, а непознајући довољно сељаке и њихове услове живота Д. Јовановић по повратку у земљу са школовања неуморно ради да то надокнади. Са сарадницима из Групе СКА обилази села широм земље, разговара са сељацима или држи предавања. Врло често је како је писао, недељом, када се обично ишло у посету неком селу, на железничкој станици био сам. На страницама листа *Рад* али и у бројним другим новинама

објављује чланке у којима пише о проблемима сељака у земљи.¹² Говорио је и писао о економски положају сељаштва, сељаштву као друштвеном сталежу, земљорадничком задругарству и аграрном социјализму, сељачким дуговима, односу интелектуалца и села, мукама сељака, одласку са села, пољопривредним кредитима, женама на селу, односу сељака према фашизму, будућности сељаштва итд. Мноштво његових ставова и указивања и даље је врло актуелно и применљиво на проблеме данашњег села.¹³ У циљу промене положаја сељака у оквиру Групе СКА радио је најпре на њиховом културном и социјалном подизању. Међутим, више од тога желео је да сељаштво организује у један класни покрет који ће се борити за своје интересе. Веровао је да је могуће створити један општејугословенски сељачки покрет отварајући могућност за сарадњу са сличним покретима у другим државама. Писао је да двадесети век припада сељацима који поседују снагу која збуњује све гране данашње науке. О томе колико је Д. Јовановић веровао у сељаштво и сматрао то важним, сведочи и чињеница да је и после свега што му се догодило током тридесетих година са својим сарадницима пред сам рат основао Народну сељачку странку. Међутим, много више о томе говори оно што је писао у чланку *Лицем селу!*: „Веза се створила, јака и интимна, веза која се без бола не би могла прекинути. Ја сам лично постао њихов човек, њихов заробљеник(...) Захвата ме, осећам, мистика нужне еманципације сељачке. И ја више нисам свој човек. Постајем њихов, заувек” (Јовановић 1997г, 214).

ЗАКЉУЧАК

Драгољуб Јовановић није успео да оствари своје циљеве. Чињеница је да ни једном није био ни близу тога. Томе су допринели објективни и субјективни фактори. Са једне стране политичке прилике, односи и процеси на које није могао да утиче иако се против њих борио, а са друге стране то што је прецењивао сопствене снаге или у појединим тренуцима имао лоше процене. Ипак, без обзира на бројне изазове са којима се суочио, чини се да је у начелу остао веран сопственим ставовима и уверењима. Ослањајући се углавном на идеје француске социолошке школе, за њега је бављење науком,

---

12 Књига *Сељак – свој човек* коју су приредили Надежда Јовановић и Момчило Исић садржи више од педесет текстова у којима је Д. Јовановић писао о сељаштву.

13 Д. Јовановић је често истицао да је за бољи положај сељаштва потребно да се пољопривреда индустријализује и развија земљорадничко задругарство. И једно и друго су данас незаобилазни део публикација које за тему имају ревитализацију села у Србији.

тј. социологијом нужно подразумевало акцију. Наиме, сматрао је да се социологија не завршава теоријом него мора водити практичној акцији. Међутим, за акцију су потребни идеали које наука не нуди. Дакле, није довољно само познавати прилике и бити спреман на акцију већ и акцију усмерити у одређеном правцу. Због тога код Д. Јовановића често није могуће направити дистинкцију између научног и политичког деловања. Нема сумње да је његово познавање друштвено-политичких прилика и проблема међуратне Југославије било врло добро. Са разлогом је указивао на низак ниво политичке културе, острашћеност политичких вођа, лош рад парламента и двора, неадекватне одлуке, проблеме који се морају хитно решавати (национално питање, положај сељаштва, економски проблеми и сл.). Његово становиште да се демократија не остварује изгласавањем закона већ постојањем материјално стабилних и политички свесних људи (који ће деловањем кроз политичке и социјалне установе бранити своје интересе) чини нам се и даље вредним пажње и актуелним. Књиге, брошуре и текстови у којима се бавио приликама на селу и пољопривреди представљају незаобилазан извор уколико желимо да се упознамо са стањем и проблемима сељаштва у првој Југославији. Важност успостављања баланса између села и града и даље је једнако актуелна тема као и када је Д. Јовановић о томе писао. Уопште гледано, у свом научном стварању најстудиозније се бавио аграрним питањима и ту његов допринос највећи. Међутим, и поред добрих увида и предлога, чини се ипак да многи његови идеали и политичке амбиције у тадашњим условима нису били реални ни могући. Добро је рачунао на чињенице али не и да сопствене снаге и политичке околности. Није било услова ни политичке воље за демократско преуређење државе на федеративној основи. Са данашњих позиција јасно је да није грешио када је инсистирао на томе да се српско-хрватског питање мора решити. Међутим, чини се да је демократски уређења Југославија, заснована на федералистичкој основи, у којој ће сви бити једнаки а везе успостављане сарадњом радних слојева, остала пуки идеал и је мало тога тридесетих година двадесетог века указивало да је то могуће. Због тога му се врло често замера да је да је потценио снагу националних тежњи, пре свега на хрватској страни. У складу с тим, нереална је била и идеја о могућем успостављању Балканске федерације. Сељаци нису прихватили социјализам ни постали водећа друштвена снага на начин на који је он то желео и предвиђао а њихово организовање у један класни покрет није било ни на видiku. У остваривању аграрног социјализма који би по његовом уверењу успешно решио питање експлоатације радних

слојева становништва и омогућио остваривање демократије, није постигао више од успешног указивања на то зашто је постојећи начин производе нерационалан. Дакле, Д. Јовановић није успевао да битније утиче на судбину и правац развоја земље. Међутим његов труд и доследност у борби за идеале вредни су пажње и представљају редак пример у политици. Критике које се могу упутити на његов рачун не доводе у сумњу његову веру у демократију и чињеницу да је радио у општем интересу. Називан је фашистом, издајником, радићевцем, комунистом, демагогом итд. Оптужби се увек бранио. Без обзира на бројне забране, кажњавања и затварања са којима се током тридесетих година суочавао његове политичке амбиције се нису смањиле. Прекинуо их је рат. Иза себе је оставио тридесет пет књига и брошура и више од четиристо текстова објављених у међуратној Југославији. Из свега наведеног, чини нам се да јасно произилази зашто је проучавање политичке мисли и деловања Д. Јовановића важно за разумевање друштвено-политичких прилика у Краљевини СХС/Југославији.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Гаћеша, Никола. 1995. *Радови из аграрне историје и демографије*. Нови Сад: Матица српска.
- Динић, Драгана. 1999. *Селаштво као судбина Драгољуба Јовановића*. Београд: Институт за политичке студије.
- Исић, Момчило. 1995. *Селаштво у Србији 1918 – 1925*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Јакшић, Божидар. 1991. *Слобода од страха, Драгољуб Јовановић између две ауторитарне Југославије*. Предговор књизи Драгољуба Јовановића *Слобода од страха, изабране политичке расправе*. Београд: „Филип Вишњић” : Научна књига.
- Јовановић, Драгољуб. 1997а. *Политичке успомене, заноси*. Београд: Култура: Архив Југославије.
- Јовановић, Драгољуб. 1997б. *Политичке успомене, сазнања*. Београд: Култура: Архив Југославије.
- Јовановић, Драгољуб. 1997в. *Политичке успомене, искушења*. Београд: Култура: Архив Југославије.
- Јовановић, Драгољуб. 1997г. *Селјак - свој човек*. Београд: Институт за новију историју Србије
- Јовановић, Драгољуб. 1973. *Људи, људи... (медаљони 56 умрлих савременика)*. Београд: Д. Јовановић.
- Јовановић, Драгољуб. 1940. *Учитељи енергије*. Београд: Д. Јовановић.
- Јовановић, Драгољуб. 1991. *Слобода од страха*. Београд: „Филип

- Вишњић”: Научна књига.
- Јовановић, Надежда. 1994. *Земљорадничка левица у Србији 1927 – 1939. године*. Београд: ИНИС.
- Јовановић, Надежда и Момчило Исић. 1997. *Идеолог сељаштва, предговор за књигу Сељак свој човек Драгољуба Јовановића*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Јовановић, Надежда. 2000. *Живот за слободу без страха*. Београд: ИНИС.
- Козић, Петар. 1997. Предговор за књигу *Политичке успомене, заноси*. Београд: Култура: Архив Југославије.
- Маликовић, Драги, Александар Растовић и Урош Шуваковић. 2007. *Парламентарне странке у Краљевини СХС – Југославији (настанак, развој и партијски системи)*. Косовска Митровица – Београд: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.
- Мирковић, Мијо. 1952. *Сељаци у капитализму*. Загреб: Матица хрватска.
- Надић, Дарко. 2006. *Мисоа о раду др Драгољуба Јовановића*. Београд: Д. Надић.
- Павловић, Момчило (прир.) 2008. *Историја грађанских странака у Југославији* (Том I). Београд: Институт за савремену историју
- Тодоровић, Мирјана. 1993. „Демократска уверења Драгољуба Јовановића.” У *Човек изнутра слободан, Драгољуб Јовановић – научник, политичар, страдалник*, прир. Богдан Ђуровић, Драгољуб Ђорђевић, Божидар Јакшић, 101 – 107. Ниш: Градина.
- Тркуља, Јовица. 2012. *Драгољуб Јовановић, професор, политичар и опозиционар (1895 - 1977)*. Београд: Библиотека града Београда: Универзитет у Београду, Правни факултет.
- Шуваковић, У. 2011. „Корупција и политичке странке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.” *Журнал за криминалистику и право* 16 (1): 57-68
- Шљукић, Срђан и Марица Шљукић. 2012. *Земља и људи, сељаштво и друштвена структура*. Нови Сад: Mediterran publishing.
- Шљукић, Срђан и Дејан Јанковић. 2015. *Село у социолошком огледалу*. Нови Сад: Mediterran publishing.

Nikola Živić*

*University of Priština with temporary Head – Office in Kosovska Mitrovica,
Faculty of Philosophy*

POLITICAL THOUGHT AND ACTIVITY OF DRAGOLJUB JOVANOVIĆ IN THE KINGDOM OF SCS/ YUGOSLAVIA

Resume

Dragoljub Jovanović is in many ways a unique person in the turbulent political history of the first and second Yugoslavia. There are few people in politics, such as Dragoljub Jovanović, who were ready to follow their beliefs, work hard on their achievement and make a sacrifice for that. In this paper, we strived to present his political activity in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kingdom of Yugoslavia), and to present his ideological beliefs and the way in which he fought for them. D. Jovanovic fought against social inequality, cultural backwardness and primitivism, fascist ideas and nationalisms in a country that was designated by numerous crises, political and national conflicts, corruption, and dictatorship in one period, economic and other numerous problems. He was in constant opposition to all regimes, and he criticized the situation in the parliament, the work of political parties and their representatives, and the conduct of domestic and foreign policy. He advocated the reorganization of the country on a federalist basis and the rejection of centralism, which, according to him, would have been a solution to Serbo-Croatian relations and the Croatian issue. In foreign policy, he sought the establishment of diplomatic relations with Soviet Russia and an alliance with Bulgaria. After acquiring his doctorate at the Sorbonne, he returned to the country and became a professor at the Faculty of Law in Belgrade. However, politics was his passion much more than science and professorship. Shortly after returning from school, he founded the Group for Social and Cultural Action, where he tirelessly toured the country with his associates, met peasants, gave speeches and lectures, and published articles in numerous newspapers, some of which he himself initiated, in which he either criticized the government or drew attention to the problems in the country. By joining the Agrarian Party in 1927, he became directly involved in the political life of the country,

---

* nikola.zivic@pr.ac.rs

continuing to fight in the same way. He openly criticized the dictatorship that King Alexander established in 1929. He was elected Member of Parliament in the 1935 elections, which did not diminish his readiness to defend his beliefs. He was repeatedly sued, convicted and imprisoned for his political activities. The starting point for everything he did was faith in democracy, socialism and the peasantry. He advocated a democratic republic, unification for the sake of creation, establishment of a balance between the village and the city, labor and capital, material and spiritual culture, but also the primacy of producers in social life. He believed that democracy could only be carried by socially conscious people. According to him, the realization of socialism was possible only through the development of democracy. However, in the country in which he lived, he believed that both were not possible without the actualization of the interests of the working people, the vast majority of whom were peasants. That is why D. Jovanović dedicated all his public work, political activism and intellectual abilities to the issues of the peasantry. Dragoljub Jovanović left behind thirty-five books and brochures and over four hundred articles and papers in dozens of magazines published in interwar Yugoslavia. Critics will certainly be able to find certain demagogic traits in his actions and attitudes, but that cannot weaken the impression of his democratic character and change the fact that he remained in principle true to his beliefs. Due to all the above-mentioned, the study of the personality and work of Dragoljub Jovanović represents an important source for understanding the political life of first Yugoslav state.

Keywords: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia, Dragoljub Jovanović, politics, peasantry, Agrarian Party, democracy, socialism.

---

* Овај рад је примљен 1. фебруара 2021. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. фебруара 2021. године.